

УДК 373.5.091.59:3043

ЗАЛУЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДО КОЛЕКТИВНОЇ СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю.О.Шикова

Анотація. У статті досліджено питання залучення суб'єктів учнівського самоврядування (учнів, вчителів, батьків) до суспільно значущої діяльності з метою формування у дітей навичок суспільно корисної діяльності, суспільної відповідальності, активної життєвої позиції.

Ключові слова: учнівське самоврядування, суспільно значуща діяльність, соціалізація.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы о взаимодействии всех субъектов ученического самоуправления (учеников, учителей, родителей) в процессе общественно значимой деятельности с целью развития у детей навыков общественно полезной деятельности, социальной ответственности, активной жизненной позиции.

Ключевые слова: ученическое самоуправление, общественно значимая деятельность, социализация.

Summary. This paper investigates the interaction of all subjects of pupils' self-government (pupils, teachers, parents) to socially significant activities in order to develop in children the skills of socially useful activities, social responsibility, active social life.

Keywords: pupils' self-government, socially significant activities, socialization.

Школа минулого здійснювала свою діяльність в інтересах існуючої ідеології та під її чітким контролем, і в цю систему органічно впліталася учнівське самоврядування, тоді як сучасна школа покликана стати відкритою суспільною інституцією, котра б діяла на замовлення та в інтересах безпосередньо самої людини, суспільства, держави. Загальноосвітні установи в умовах гуманізації освітнього процесу повинні допомагати дитячій особистості розкритися повною мірою, сприяти засвоєнню необхідних знань та досвіду суспільно корисної діяльності, формуванню та визначенню життєвих принципів та орієнтирів. Саме за таких умов докорінно змінюється значення учнівського самоврядування, його сутність.

Аналіз педагогічних праць свідчить про те, що учнівське самоврядування активно досліджується

у контексті вивчення засобів формування соціальної відповідальності (В.Тернопільська), соціальної зрілості учнів (Я.Безродная, С.Карпенко, А.Смирнова, В.Шульга). В останні десятиліття проблемі самоврядування присвячено низку дисертаційних досліджень (В.Бобрицька, Т.Бондар, І.Василенко, О.Ворощук, Н.Голова, Б.Набока, К.Потопа, Т.Прибора, Г.Цибулько).

Постановка проблеми. Загалом можна констатувати, що питання ефективного використання учнівського самоврядування з метою розвитку в учнів активної життєвої позиції, залучення їх до суспільно корисної діяльності для забезпечення розвитку особистісних та суспільно-ціннісних життєвих орієнтирів поки що залишаються відкритими для наукового пошуку. Водночас, саме участь учнів в учнівському самоврядуванні може сприяти їхній успішній соціалізації, кращому засвоєнню соціального та життєвого досвіду, а також – розвитку морально-ціннісних орієнтирів[2].

Однак, необхідно зважати на те, що ефективність виховання дитини, зокрема формування лідерських якостей старшокласників, можлива тільки за умови взаємодії з дорослими (батьками та вчителями).

Мета статті дослідити вплив суспільно корисної діяльності суб'єктів учнівського самоврядування як важливий фактор становлення особистості учня.

Виклад основного матеріалу. Глибокий педагогічний та моральний потенціал закладено у стосунках між дитиною та дорослим, котрі формуються в процесі спільної діяльності у роботі органів шкільного самоврядування, адже тут розкриваються два головних шляхи спрямованості дитини: наслідування діяльності дорослих і прагнення до пізнання та перетворення навколишнього світу [8].

Згідно з теорією соціального наuczіння для більшості людей те, що про них думають інші і як інші поведуться з ними, є одним з наймогутніших джерел впливу на поведінку. Переорієнтація спілкування з дорослими на спілкування з ровесниками здійснюється тому, що це важливий канал інформації для підлітків, специфічний вид міжособистісних стосунків, у процесі яких підлітки здобувають навички соціальної взаємодії, формуються уміння підпорядковуватися колективній дисципліні, виробляються комунікативні навички, специфічний вид емоційного контакту, у процесі якого здійснюється взаємодопомога, формується почуття солідарності.

Взаємозв'язок між особистістю, поведінкою та оточенням є постійною еквівалентною взаємодією [11], в якій кожен елемент впливає на інші два й, у свою чергу, підпадає під вплив з їхнього боку. Те, що людина робить, позначається на її оточенні. Подібні думки, уявлення, очікування та емоційні реакції можуть керувати поведінкою дитини за рахунок того, що направляють вибір занять, завдань, ситуацій і компанії, так само як і суть наших реакцій на все це. На думку соціальних психологів, те, що ми робимо, наслідки цих дій, які ми сприймаємо, закономірно пов'язані з нашою поведінкою, і те, як ми ставимося до власних дій і їх наслідків, створюють біхевіоральну систему, яка здатна як каталізувати наш особистісний розвиток, так і гальмувати його [7, с. 34].

Оскільки одним із завдань учнівського самоврядування є самореалізація та саморозвиток кожної дитини, ми вважаємо за необхідне створювати такі ситуації успіху, в яких би максимально підвищувалася дитяча самоефективність. Тому, аналізуючи ідеї розвитку активності дитини в процесі учнівського самоврядування, спираючись на дослідження педагогів-гуманістів Ш.Амонашвілі, І.Іванова, Т.Мальковської, М.Поташика, В.Сластьоніна, В.Сухомлинського, М.Сметанського ми наголошуємо на важливості залучення всіх суб'єктів учнівського самоврядування до колективної та суспільно корисної діяльності, котра сповнена справами спільної турботи, свободою вибору форм та змісту діяльності, допомагає учням у набутті та засвоєнні основних гуманістичних цінностей.

В основі будь-якої суспільно корисної діяльності лежить праця, тому підготовка молодого покоління до праці є одним із основних шляхів удосконалення національної освітньої системи. Ще у творах Ж.-Ж.Руссо, Й.Песталоцці йшлося про необхідність нового погляду на дитяче самоврядування. Вчені підкреслювали важливість суспільно корисної праці, до якої необхідно систематично залучати дітей [11].

Окремі аспекти психологічної готовності школярів до праці були досліджені в роботах Ф.Івашенка, Е.Клімова, Т.Кудрявцева [13]. На думку науковців, праця є творчим процесом, що здатний перетворювати навколишній світ і саму людину. Під час активної трудової діяльності в учнів формується готовність проявляти самостійність, творчу активність, ініціативність, взаємодопомогу і відповідальність під час роботи в органах учнівського самоврядування. Виконуючи певні завдання разом чи окремо, учні набувають навичок практичної діяльності.

Таким чином, праця зокрема, а також будь-яка суспільно корисна діяльність може стати тим внутрішньо-стимулюючим стрижнем, навколо якого накопичуються знання, закріплюються основні уміння. Відбувається не механічне нагромадження інформації, а діяльнісне засвоєння окремої сфери людської дійсності [10].

Як показує теорія та практика, саме у колективі, перебуваючи у постійній взаємодії, особистість

проходить основні шляхи соціалізації, набуває навичок суспільно значущої діяльності, спілкування, а також організаторських умінь та навичок управлінської діяльності, засвоюється комплекс морально-етичних цінностей.

Праці К.Абульханової-Славської, Б.Ананьєва, Л.Виготського, О.Леонтьєва, М.Сметанського дозволяють підтвердити наше припущення стосовного того, що звернення до колективної суспільно значущої діяльності є однією з умов ефективного функціонування учнівського самоврядування у школі, сприяє налагодженню контактів з соціумом, розвитку активної громадянської позиції, самостійної творчої ініціативи.

Ми погоджуємося з Л.Уманським, А.Макаренком у тому, що суспільно значуща діяльність забезпечує єдність переконань та вчинків [8, 12], зокрема, відчуття «господарської турботи», займало одне з провідних місць у виховних колоніях А.Макаренка, який розробив систему колективного виховання, засновану на широкому залученні дітей до роботи органів самоврядування. Він не тільки теоретично, але й практично обґрунтував систему самоврядування, метою якої було підвищення ролі колективу в соціальному вихованні дітей [8]. В основі системи самоврядування, розробленої великим педагогом, - соціально значуща діяльність дітей, конкретні справи, постійне розширення сфери діяльності органів самоврядування.

У колективній діяльності створюються сприятливі умови для становлення і розвитку моральних якостей кожного члена шкільного самоврядування [4]. Здійснюючи спільну діяльність, старшокласники вчаться на практиці будувати відносини з іншими людьми, стають організованими, дбайливими, толерантними, що, поза сумнівом, розвиває їх соціальну активність і допомагає в подальшому житті [8; 9; 11].

Визначальна роль суспільно корисної діяльності в соціальному розвитку підлітка-старшокласника обумовлюється потребою підлітка брати активну участь у житті суспільства, в утвердженні себе як соціально вираженої особистості. Саме ця діяльність, як показують теоретичні та експериментальні дослідження [9], створює особливий психологічний стан підлітка, забезпечуючи формування відповідного мотиву - від бажання підлітка показати, проявити себе, коли оточення виступає лише засобом для задоволення цього бажання, до мотиву принести користь іншим людям, які виступають метою його діяльності [9].

Під час залучення до суспільно корисної діяльності, беручи участь в роботі органів УС, підліток відчуває, що його визнають за повноцінного члена суспільства. Таким чином, починається задоволення основних актуальних потреб, зокрема, в особистісному та соціальному зростанні, спілкуванні, самоствердженні тощо.

Тому саме розгорнена суспільно корисна діяльність (навчальна робота, фізична праця, художня творчість, спортивні, організаційні справи тощо), об'єднані стрижневим мотивом – мотивом користі для людей, набувають важливого значення під участі підлітків у роботі учнівського самоврядування.

Проте, починати спільну роботу необхідно згідно чіткого плану для того, щоб забезпечити максимальну результативність у формуванні в учнів навичок суспільно корисної колективної діяльності. Тому в своїй роботі ми опиралися на технологію організації колективно-творчої справи (КТС), розробленої І. Івановим [4].

Вивчення теорії та практики залучення підлітків та старшокласників до суспільно корисної діяльності дає змогу виділити чотири рівні розвитку суспільно корисної діяльності в учнів: початковий, середній, високий, найвищий.

Пропонуємо порівняльний аналіз розвитку колективної суспільно корисної діяльності (СКД) підлітків і старшокласників за наступними критеріями: 1) характеристика провідної мотивації; 2) зміст діяльності; 3) особливості поведінки підлітків; 4) зміст виховної роботи педагога-організатора.

1. Початковий рівень розвитку суспільно корисної діяльності.

1) Характеристика провідної мотивації. Переважає індивідуалістична мотивація, спрямована на участь у СКД заради задоволення особистих потреб.

2) Зміст діяльності. Діяльність приваблює підлітків не лише своїми цілями, а й власне процесом, особливо, інтересом до спілкування з іншими учасниками та керівниками цієї діяльності. Протягом цього періоду можливе загострення суперечностей, пов'язаних із спробами окремих угруповань та осіб нав'язати всій групі свою систему відносин і цілей.

На цьому рівні з'являються лише перші паростки самоврядування, яке виникає, як потреба у розширенні спілкування та взаємодії, проте провідна роль у керуванні цією діяльністю належить педагогу-організатору.

3) Особливості поведінки підлітків. Діти приймають участь у СКД переважно як виконавці. Самоорганізація відбувається на елементарному рівні. Переважають індивідуальні мотиви, оскільки кожен підліток прагне гідно проявити себе перед рештою учасників діяльності. Оптимістичний настрій

групи досягається успішним характером колективної діяльності. Невдача може суттєво вплинути на систему міжособистісного спілкування в групі, яка ще не зовсім згуртована. У зв'язку з цим особливого значення набуває рівень взаємної довіри і захищеності кожного учасника самоврядування.

4) Зміст виховної роботи педагога-організатора. Основним завданням педагога-організатора на даному етапі повинна стати організація діяльності. Проте, всі рішення необхідно ухвалювати разом з представниками органів учнівського самоврядування, через колективне обговорення, під час якого можна обговорювати основні аспекти та напрямки діяльності, особистий внесок кожного. Такий аналіз може сприяти формуванню громадянського мислення, колективних норм та орієнтацій, що дуже важливо на перших порах запровадження учнівського самоврядування.

2. Середній рівень розвитку суспільно корисної діяльності.

1) Характеристика провідної мотивації. На цьому етапі в учнів переважає групова мотивація. Спілкування в процесі діяльності саме по собі може стати надзвичайно привабливим для її учасників, тому група та стосунки в ній стануть для її учасників важливішими за саму мету діяльності.

2) Зміст діяльності. Особливого значення набуває організаційно суспільна діяльність, зокрема, формується актив, створюються органи самоврядування, розробляється нормативно-правова база функціонування УС. Кожен учень намагається долучитися до цієї діяльності. Без такої інтенсивної організаційно суспільної діяльності розвиток суспільно корисної діяльності не відбувається. Проте, поряд зі зростанням ділової співпраці та згуртованості групи, виникає можливість для прояву корпоративних тенденцій (кожен сам за себе). Про цю небезпеку може свідчити підсилення критичності особистісних оцінок усередині групи, тенденція неодноразового нехтування інтересами окремих особистостей на користь усієї групи, відмови від співпраці з іншими колективами та установами тощо. За цими ознаками, як правило, стоїть небезпека заміни суспільно значущих цілей цілями групової значущості.

3) Особливості поведінки підлітків. Поведінка підлітків, учасників діяльності, в цей період відрізняється яскравою емоційністю. Як правило, підлітки не усвідомлюють залежності високого рівня спілкування на цьому етапі розвитку діяльності від цілей діяльності, її мотивів, рівня її організації. У їх очах «незвичайність» того, що відбувається, зв'язана, перш за все, з «незвичайно хорошими людьми», до яких вони відносять своїх товаришів і керівників. Нерідко перебільшене значення надається зовнішнім рисам організації діяльності: ритуалам загальних зборів, загонових зборів, термінології, деяким формам і прийомам роботи. Внаслідок цього спроби перенести досвід роботи свого колективу в інші умови силами самих підлітків страждають невдалими спробами копіювання зовнішніх форм діяльності.

Не виключені в цей період розвитку діяльності і старання окремих її учасників, чий психічний розвиток відбувається поволі, загальмувати ускладнення діяльності, довше залишитися на рівні індивідуалістичних інтересів. Можливі спроби нав'язати групі корпоративну систему цінностей, норми «теплої компанії», анархічні установки. В той же час, якщо ускладнень значущої діяльності не відбувається, утруднення починають відчувати ті члени групи, для яких операційний бік діяльності вже знайомий. Вони починають нудьгувати, шукати нові враження, висловлювати незадоволеність «одноманітністю» і повторюваністю занять, можуть навіть відмовитися від діяльності. Характерний, що суспільна значущість цілей діяльності на цьому етапі її розвитку ще не настільки визначає особисту поведінку кожного її учасника, щоб стати основною вимогою особи до себе самої.

4) Зміст виховної роботи педагога-організатора. Основною турботою вихователя в цей період повинні бути досягнення високого рівня ділової співпраці, забезпечення в групі відносин довіри, вимогливості, захищеності кожного, упевненості групи в успішному рішенні поставлених перед собою задач. Досягнення цієї мети вимагає розвитку колективного самоврядування, що включає колективне планування, колективну організацію діяльності, колективне обговорення зробленого. Розвиток колективного самоврядування, у свою чергу, вимагає ускладнення діяльності, висунення нових суспільно корисних цілей, вдосконалення операційно-технічної сторони справи.

4. Високий рівень розвитку суспільно корисної діяльності.

1) Характеристика провідної мотивації. Розвиток діяльності на цьому етапі характеризується формуванням у значної частини учасників діяльності колективної мотивації, тобто переходом від етапу, де для прояву колективізму в поведінці необхідний стимулюючий вплив групи, до такого положення справ, коли і без підтримки групи окремих учасників діяльності продовжує слідувати суспільно значущим цілям. Таким чином, на цій стадії налагоджується функціонування системи УС, усуваються недоліки.

2) Зміст діяльності. На відміну від попередніх етапів або рівнів розвитку колективної суспільно корисної діяльності третій етап характеризується усвідомленням учасниками діяльності себе як повноправних членів колективу, здатних до самостійної роботи, трудової і організаторської у роботі

органів самоврядування.

Значно зростає особиста відповідальність кожного за власні вчинки перед собою та колективом в цілому. Органи самоврядування вже повністю сформовані, діяльність налагоджено, всі учасники задоволені діяльністю. Крім того, у процесі функціонування та розвитку УС відбувається розширення органів самоврядування, з'являються нові учасники, як переймають досвід від старших товаришів.

3) Особливості поведінки підлітків. Учасники самоврядування розглядають свою діяльність вже з точки зору її значущості для суспільства в цілому, та кожної людини, зокрема.

У зв'язку з цим і завдяки цьому участь в суспільно корисній колективній діяльності пов'язана у них з прагненням до перспективної оцінки оточення в широкому суспільному контексті.

Потреба в зміні діяльності протягом цього періоду дає себе знати настільки яскраво і рішуче, що вступає в суперечність з суб'єктивними переживаннями людини, що не хоче залишати групу, з якою багато що її пов'язує, але відчуває необхідність її залишити. Тим самим третій рівень розвитку діяльності наближає рубіж діяльничої кризи – необхідності виходу на новий горизонт діяльності.

4) Зміст виховної роботи педагога-організатора. Позиція педагога на цьому рівні розвитку СКД від керівника, спостерігача, наставника змінюється на роль повноправного партнера учнівського самоврядування, суб'єкта колективних відносин.

Отже, підлітковий вік виступає як важливий момент соціального розвитку, що має особливе значення у формуванні особистості. Інтенсивне розгортання і насичення соціальної позиції дитини «я і суспільство» забезпечує суспільно корисна діяльність, тому що в ній підліток дістає можливість не тільки звернути на себе увагу, проявити себе, але і побачити своє «я» в оцінці інших людей, відчути, що суспільство його визнає.

Висновки. У суспільно корисній діяльності відбувається не тільки опанування знань, розвиток умінь і навичок, а й соціалізація підлітка як особистості. Найбільше задовольняє його домінуючі потреби групова суспільно корисна діяльність. Йдеться про спілкування з однолітками, самоствердження серед ровесників, старших школярів і дорослих. Завдяки цій діяльності він засвоює правила поведінки, суспільну мораль, у нього формуються погляди, переконання, принципи, ідеали, життєві цінності. З нею пов'язані резерви виховання підлітка як громадянина. Такий вид діяльності забезпечує умови для самовираження підлітка в суспільно значущих справах, для розвитку його самодіяльності, відповідає прагненню зайняти вагоміше становище в системі суспільних відносин. Основне її значення полягає в тому, що вона дає змогу учневі змодельовати реальну практику суспільних відносин, відповідає його потребі ввійти в активне життя суспільства.

Отже, суспільно значуща діяльність допомагає у задоволенні актуальних для підлітка потреб у самостверженні, самовдосконаленні, взаємодії та спілкуванні з оточенням, а також – надає йому практику для розвитку самосвідомості, формуючи норми його життєдіяльності, а також є однією з основних умов функціонування учнівського самоврядування.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Чумак Л. С. Роль дитячого самоврядування у соціальній адаптації вихованців школи-інтернату // Рідна школа. – 2004. – № 1. – С. 49–52.
3. Набока Б. С. Перспективи розвитку самоврядування в українській школі / Б. С. Набока // Позакласний час. – 2001. – № 22. – С. 4–11.
4. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И. П. Иванов. – М.: Просвещение, 1992. – 116 с.
5. Балицький О. І. Як поліпшити роботу дитячого самоврядування у літніх оздоровчих таборах / О. І. Балицький // Шкільний світ. – 2003. – Трав. (№ 20). – С. 2–6.
6. Вентцель К. Н. Свободное воспитание / Константин Николаевич Вентцель. – М.: Просвещение, 1993. – 170 с.
7. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Филип Зимбардо, Майкл Ляйпе. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
8. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. [в 7 т.] / Антон Семенович Макаренко. – К.: Рад. школа, 1957. – Т. 5. – 382 с.
9. Фельдштейн Д. И. Психологические основы общественно-полезной деятельности подростков. М., 1982.
10. Приходько М. І. Учнівське самоврядування в сучасному вимірі / Микола Іванович Приходько. – Х.: Основа, 2008. – 175 с. – (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; вип. 3(63)). – с. 169–175.
11. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей / А. К. Колеченко. – СПб.: КАРО, 2002. – 368 с.
12. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников: Учеб. пособие для пед. ин-тов / Л. И. Уманский. – М.: Просвещение, 1980. – 160 с.
13. Иващенко Ф. И. Психологические особенности трудовой деятельности старших школьников / Ф. И. Иващенко // Вопросы психологии. – 1983. – № 6. – С. 23–14.